

Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində ekoloji fəlakət

Təbiətin qorunması hər kəsin vətəndaşlıq borcudur. Vətənimizin hər guşəsinin özünəməxsusluğu - füsunkarlığı ekoturizmdə də mühüm amilə çevrilib. Son illər turizmin bu sahəsinə daha çox diqqət yetirilməsi də məhz bununla əsaslandırılır. Ona görə də ekoloji tarazlığın qorunması günün aktual problemlərindən biri kimi daim diqqət mərkəzindədir.

Təəssüf ki, təbii fəlakətlərin, dağıdıcı müharibələrin ekologiyaya mənfi təsirləri ilbəl artmaqdadır. Azərbaycanın işğal altında olan torpaqları isə təbii fəlakətlərdən daha çox ermənilər tərəfindən ekoloji təcavüzə məruz qalıb. Azərbaycanın işğal olunmuş 20 faiz (1,7 milyon hektar) ərazisində 1988-1993-cü illər ərzində düşmənin həyata keçirdiyi vandalizm siyasəti təbiətə, bioloji müxtəlifliyə, bütövlükdə, regionun ekoloji durumuna ciddi ziyan vurmaqla yanaşı, ətraf mühitin deqradasiyası ilə nəticələnən fəsadlara gətirib çıxarmaqdadır.

Həmin ərazilərdə qalmış 261 min hektar meşə (o cümlədən 13 min 197 hektar qiymətli sahələr), 215 ədəd təbiət abidəsi, 5 geoloji-paleontoloji obyekt, hündürlüyü 45, diametri 6-8 metrədək, yaşı 120-2000 ilədək olan pasportlaşdırılmış 145 Şərq çınarı və s. talan olunub. Təcavüzün qurbanları sayılan həmin ərazilərdə 460 növdən çox yabani ağac və kol bitkiləri də var ki, onlardan 70-i endemik növ

olub, dünyanın heç bir yerində təbii halda bitmir. Qaracöhrə, ayıfındığı, Araz palıdı, yalanqoz, Şərq çınarı, meşə üzümü, pirkal, şümşəd, Eldar şamı, söyüdyarpaq armud və s. növ ağaclar həmin ərazilərdə məhv edilərək dünya florasının xəzinəsindən silinməklə üzdür.

İşğal altında qalan ərazilərimizdə "Azərbaycan Respublikasının Qırmızı Kitabı"na daxil edilmiş məməlilərin 4, quşların 8, balıqların 1, amfibiya və reptilllərin 3, həşəratların 8, bitkilərin isə 27 növü qorunurdu ki, bunların da xeyli hissəsinin yalnız adı qalıb.

Böyük əhəmiyyətə malik və xüsusi mühafizə olunan təbiət ərazilərinin 70 min 388,6 hektarı - Bəsitçay və Qaragöl dövlət təbiət qoruqları, Arazboyu, Laçın, Qubadlı və Daşaltı dövlət təbiət yasaqlıqlarında qiymətli ağac və digər nadir biomüxtəliflik nümunələri də illərdir ki, işğalçılar tərəfindən talan olunub. Araz və Kürün qolları olan Oxçuçayla Ağstafaçayın erməni vandalları tərəfindən ən ağır formada çirkləndiril-

məsi nəticəsində həmin çaylarda canlı aləmin yaşayışı üçün ciddi təhlükə yaranıb.

Azərbaycanın işğal olunmuş ərazilərində ekoloji əhəmiyyətə malik bir çox göllər böyük antropogen təsirə məruz qalır. Təəssüf ki, irili-xırdalı 7 göl (Kəlbəcər və Laçın rayonlarının yaylaqlarında) Böyük və Kiçik Alagöllər, Zaxagöl, Qaragöl, Canlıgöl, Işıqlı, Ağdərə rayonu ərazisində (Tərtər qolu olan Torçaçayda) Qaragöl kimi şirin su mənbələri çirkləndirilib, dağıdılıb və nəticədə unikal bir ərazi ekoloji fəlakət həddinə çatdırılıb.

17 hidroloji məntəqədə hidrometeoroloji müşahidələr dayandırılıb və sıradan çıxarılıb. Ümumi həcmi 631 milyon kub metr 10 su anbarı, o cümlədən Tərtər çayı üzərində inşa edilən, su tutumu 560 milyon kub metr olan və 100 min hektardan artıq əkin sahəsinin suvarılmasına hesablanmış Sərsəng su anbarı işğal altındadır. Bunun da nəticəsində 400 min nəfərlik əhalinin su qıtlığı təhlükəli həddə çatıb.

Qeyd olunan bu və digər faktları nəzərə alaraq, Avropa Şurası Parlament Assambleyası tərəfindən Azərbaycanın sərhədyanı rayonlarının sakinlərinin qəsdən sudan məhrum edilməsi ilə bağlı ötən il 2085 nömrəli qətnamə qəbul edilib. İşğal

edilmiş ərazilərimizdəki təbii sərvətlərin Ermənistan tərəfindən vəhşicəsinə talan və məhv edilməsi faktları illərdir beynəlxalq birləşmənin nəzərinə çatdırılırsa da, ikili standartların mövcudluğu təcavüzkarın cəzalandırılmasına imkan verməyib. Bundan istifadə edən düşmənlərimiz bütün növdən olan təbii sərvətlərimizi indi də talan edirlər ki, onların arasında 163 faydalı qazıntı yataqları da var.

Bunlar az imiş kimi, təmas xəttində yerləşən Ağdam, Füzuli, Cəbrayıl, Tərtər və Xocavənd rayonlarının əraziləri erməni işğalçıları tərəfindən düşünülmüş şəkildə od vurularaq yandırılır. Nəticədə 110 min hektardan çox münbit torpaq məhv edilib, ətraf mühitə və canlı təbiətə ciddi ziyan vurulub.

Ağdam rayonunun işğal altında olan Güllüce, Qərvənd, Göytəpə ərazilərində də 400-dən çox çinar ağacını ermənilər məhv edib daşıyırlar.

Xocavənd rayonunun Ziyarət dağı ətəyindən götürülən, Tuğ kəndinin əhalisini içməli su ilə təmin edən kəmərlər tamamilə dağıdılıb. Ümumi sahəsi 25 min hektardan artıq olan meşə sahəsində əsasən palıd ağacları qırılaraq daşınıb, Azıx mağarası isə ermənilərin silah anbarına çevrilib. Ağdərə və Xankəndi ərazilərində məhsuldar fıstıq, Laçın rayonun-

nun Şəlvə dərəsindəki dekorativ oduncaqlı mebel, parket üçün əvəzi olmayan iri gövdəli qırmızı palıd meşələri, Bəsitçay qoruğundakı möhtəşəm çinar və qoz, Kəlbəcərdəki nadir ayıfındığı ağacları ermənilər tərəfindən kütləvi surətdə qırılaraq xarici ölkələrə satılır.

Kəlbəcər rayonu ərazisində ehtiyatları 112,5 ton olan və istismar edilən Söyüdlü, ehtiyatları 13 tondan çox Ağduzdaqla Tutqun qızıl, sənaye əhəmiyyətli ümumi ehtiyatları 850 ton olan Ağyataq, Levçay, Çorbulaq və ehtiyatları 200 tondan çox Qamışlı və Ağqaya civə yataqları, eləcə də tikinti materialları ehtiyatları yatağı Ermənistan tərəfindən vəhşicəsinə talan edilməkdədir.

Kəlbəcərə dünya şöhrəti qazandırmış Yuxarı İstisu, Aşağı İstisu, Keştek, Qarasu, Tutqun, Mozçay, Qoturlusu kimi çox böyük müalicə-balneoloji təsirə malik mineral su yataqları da işğal ərazisindədir və amansızcasına istismar edilir. Həmin sular dünya bazarında litri 5 dollara satılır. Kəlbəcər rayonu ərazisində erməni vandallarının qəddarcasına talan etdiyi 4 mindən artıq müxtəlif növ bitkilərdən 200-ə qədər dərman bitkiləridir.

Daha dəhşətli faktlardan biri də odur ki, Füzuli rayonunun işğal altında qalan

Seyidmahmudlu və Qaraxanbəyli kəndləri arasında ermənilərin xüsusi laboratoriyası fəaliyyət göstərir ki, orada yoluxucu xəstəliklərin tədqiqi işləri aparılır. Onlar yoluxucu xəstəliyə tutulmuş insanlardan həmin virusları götürüb o ərazidən keçən Köndələnçaya axıdır, infeksiya yaradırlar.

Ən böyük ekoloji cinayət Cəbrayıl rayonunda təbiət abidəsi kimi qorunan, 800 yaşlı olan məşhur çinar ağacının ermənilər tərəfindən kəsilməsidir. Nəticədə həmin sahədə yerləşən sərin sulu kəhrizin qurduğu bildirilir.

Zəngilan rayonu özünəməxsus təbiəti ilə fərqlənən təbii landşafta malikdir. Azərbaycanın ən iri çaylarından olan Arazın sol qolu - Oxçu-

çay öz mənbəyini Ermənistandan götürür. Zəngilan rayonu ərazisində 43 kilometrədək axaraq Araz qovuşan Oxçuçayın da çirkləndirilməsi böyük ekoloji terrorudur.

1951-ci ildən istismara verilmiş Ermənistanın Qacaran mis-molibden və Qafanın filizsaflaşdırma kombinatlarının tullantı sularının tərkibində ağır metallar, fenol, neft məhsulları və radioaktiv maddələr, qatılıq həddindən min dəfələrlə çoxdur ki, onlar da Azərbaycan ərazilərinə axıdılır.

Zəngilan rayonunda olan Bəsitçay Dövlət Təbiət Qoruğu Ermənistanın Sav və Hənd kəndləri ilə sərhəddə yerləşir. Bu qoruq dünyada ikinci, Avropada isə birinci təbii çinar meşəsidir. Burada olan Şərq çınarlarının bəzilə-

rinin yaşı, hətta 1200-1500 ilə çatır. Gövdələrinin diametri 4, hündürlüyü 54 metrə qədər olan bu nəhəng ağaclar ermənilər tərəfindən qəddarlıqla məhv edilir. Bütün bu talançılıq siyasəti nəticəsində Azərbaycan təbiətinə Ermənistanın vurduğu ziyan təxminən 250 milyard ABŞ dolları həcmindədir.

Baxmayaraq ki, ekoloji problemlər hazırda dünyada global məsələ kimi müzakirə olunur və həyəcan təbili çalınır, nədənsə, beynəlxalq təşkilatlar hələ də ermənilərin Azərbaycan təbiətinə vurduğu ziyanı qarşısını almaq üçün heç bir ciddi tədbirlər görmür, əksinə, buna göz yumurlar.

Məhəmməd NƏRİMANOĞLU,
"Azərbaycan"